

A Homokhátság településeinek tipizálása a rendszerváltás után

SZOMBATHELYI SÁNDOR

Kulcsszavak: Homokhátság, tipizálás, vidékgazdaság

JEL-kód: R51

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A Duna–Tisza közti Homokhátság településeinek problémáit, kitörési pontjait Csatári Bálint és kollégái többször is vizsgálták. A klasszikus értelemben nem besorolható vidéki terület nagy bajban van, hiszen az elsivatagosodás fenyegetése mellett az újkori globalizáció hatásainak is ellent kell(ene) állnia, meg kell(ene) őriznie egyediségét, szépségét. Ehhez viszont olyan felmérésekre és vizsgálatokra van szükség, amelyek a döntéshozók számára megfelelő segítséget és alapot biztosítanak ahhoz, hogy olyan pénzügyi háttérrel megerősített cselekvési programot készítsenek, amely a Homokhátság adottságaira és a vidékgazdaságok erőforrásaira támaszkodva képes megalapozni a fenntartható vidékfejlesztést. A települések kategorizálásának problematikája, annak mikéntje régóta meglévő, ismert probléma, melyre egyfajta választ adhat az SPSS programban végzett faktor- és klaszteranalízis. A kategorizálás abban nyújt segítséget, hogy a vidékgazdaságok fejlesztési programjai a helyi adottságokra támaszkodhatnak, egymással összehasonlíthatók lesznek, és eredményeik kiértékelhetőkké válnak.

BEVEZETÉS

A 20. században és a 21. század első két évtizedében történt/történő események (világháborúk, szocializmus, globalizáció, az ember környezetet átalakító munkája következményének betudható klímaváltozás stb.) több tekintetben is megváltoztatták a vidék településeinek gazdaságát, társadalmát, illetve ökológiáját. Azonban ezen jelenségek, folyamatok hatásai a különböző vidéki településeken más és más eredménnyel érvényesültek, ugyanis a települések eltérő mennyiségű és minőségű erőforrásokkal rendelkeznek, vagyis sokszínűek.

Cloke és Park (1985) szerint a vidék egyéges fogalmának problematikája az alábbi okokra vezethető vissza:

• Köszönhetően a vidékkel szembeni folyamatosan változó társadalmi elvárásnak

és a társadalmi, gazdasági és technológiai fejlődés vidékkel való szoros kapcsolatának, a vidék egyik legfontosabb jellemzője a változás.

• Mivel a vidék és a vidékiség több oldalról is megközelíthető, így eltérő meghatározások is születnek. Nem ugyanazt „látja” a közgazdász, mint a szociológus vagy éppen a vidékfejlesztő.

• A vidéki jelleg térben is változik, ami miatt a definícióknak figyelembe kell vennie a térbeli különbözőségeket. A vidék nemcsak kontinensen belül lehet különböző, hanem akár országon belül is.

Meglátásom szerint ezek a megállapítások a mai napig érvényben vannak, mivel egy térség, egy vidéki tér nemcsak akkor változhat meg, ha például kifogy egy helyi erőforrásból, hanem a külső környezetében

végbemenő folyamatok, jelenségek hatására is. Ezen oknál fogva a vidék meghatározása nagy feladat, amelyre sokan próbáltak javaslatokat tenni, sőt akadémiai diskurzus is folyt kisebb-nagyobb eredményekkel.

Mivel a világ folyamatos változáson megy át technológiai, társadalmi és még számos téren, így a vidéket is folyamatosan érik különböző behatások szerte a világban, így Magyarországon is. Mégis kell valamilyen fogódzó a vidéket fejleszteni kívánó szakemberek részére, akik addig nem kezdenek el a vidékkel történő foglalkozást, amíg annak fogalmát nem határozzák meg valamiféleképpen. Ebből kifolyólag született számos vidék és vidékgazdaság meghatározás. A számos meghatározási kísérletben legtöbbször két kritérium jelent meg; az alacsony népsűrűség és a mezőgazdasági célú földhasználat túlsúlya. Magyarországra vonatkoztatva a Csatári Bálint által megfogalmazott definíciós irányt tartom a leginkább testreszabottnak, amely szerint „...a vidéket elsősorban integrált vagy komplex szemléletű terület- és (részben agrár-) fejlesztési beavatkozási célterületként kell talán meghatározni” (Csatári, 1999: 17). „A magyar vidék tájegységek szerint jól tagolt.” (Csatári, 1999: 29) A szerző szerint a vidéki térségek meghatározásánál figyelembe kell venni a tájegységek szerinti tagoltságot, táji-térségi identitást, továbbá a településszerkezeti sajátosságokat (aprófalvas, tanyás, mezővárosias). Mindemellett kiemeli, hogy a „definíálás során – már csak az elvárható EU konformitás igényeit is kielégítendő – a lehető legegyszerűbb és legkifejezőbb mutatókkal szükséges definiálnunk a magyar vidéki kistérségek fogalmát és annak bizonyos elfogadható nemzeti sajátosságait” (Csatári, 1999: 29–30). Meglátása szerint a vidéki térségeket nem települési, hanem kistérségi alapon kell meghatározni, hogy ne emelkedjen ki egy-egy település az „általánosan értelmezhető vidékiségből” (Csatári, 1999).

Tekintettel arra, hogy ameddig a vidék fogalma nem rendelkezik egységes definícióval, addig a rá épülő vidékgazdaságot sem lehet meghatározni. A fogalom értelmezéséhez a regionális gazdaságtan *régió* fogalommeghatározására tértem át, ahol mint „rugalmasan értelmezhető gyűjtőfogalmat” (Lengyel és Rechnitzer, 2004: 28) határozták meg a régiót. Úgy, mint a vidék és a vidékgazdaság, a régió fogalmának is több definíciója létezik, viszont abban egyetértés mutatkozik, hogy mindhárom térbeli lehatárolás egy összefüggő, lehatárolható téregység. Erről Kis Krisztián is írt, aki szerint a térnek egy része a vidék, amely „sajátos, komplex természeti, gazdasági és társadalmi téregységet jelent” (Kis, 2013: 110). Így ezek után eljutunk oda, hogy a vidékgazdaság is regionális gazdaságnak tekinthető. Ezt Fehér (2005: 21) meg is határozta, aki szerint a vidékgazdaság a vidéki területeken található, nagy részben földhasználati irányultságú regionális gazdaság, és emellett kijelenti, hogy „...a vidékgazdaság olyan modellben fogalmazható meg, amelyben van városi központ, és annak van vidéki háttere”. Elmélete szerint **magában foglalja:**

- „az adott területen gazdasági tevékenységet végző (termelő, szolgáltató, szervező) és fogyasztó szereplőket,

- a tevékenységükhöz felhasznált, illetve a területen rendelkezésre álló erőforrásokat,

- a gazdaság szervezeti kereteit jelentő vállalkozásokat, cégeket, háztartásokat, civil és hatósági szervezeteket, intézményeket,

- valamint egymással, illetve a területen kívüli szereplőkkel, szervezetekkel fenntartott kapcsolatrendszerrel,

- s azokat a struktúrákat (ágazati, földhasználati, erőforrás-, kooperációs, koordinációs stb.), amelyek a gazdasági tevékenységek általános kereteit jelentik”. (Fehér, 2005: 22)

A vidék folyamatos változása okán a vidékgazdaság is folyamatosan változik, átstrukturálódik. Káposzta (2015: 14) ezzel kapcsolatban megállapította, hogy az elmúlt három évtizedben végbement gazdasági növekedésnek köszönhetően a társadalomban élők igénye átalakult, és amely „a jóléti állam eszméjének és intézményeinek terjedésével természetes igényként jelentkezik”. Káposzta a gondolatmenetet folytatva kijelentette, hogy a globalizáció által okozott folyamatok a vidéki területek gazdaságát és társadalmát jelentősen erodálták. A szolgáltató szektor erodálódott, a vidék közösségmegtartó ereje meggyengült, az infrastruktúra leépült, a természet adta tevékenységek jelentősége lecsökkent. A természeti környezetet figyelembe vevő és partnerként tekintő mezőgazdálkodás háttérbe szorult, a hagyományokra és a helyi erőforrásokra építő élelmiszer-előállítás már csak a kirakatokban található meg. Ezen folyamatok leginkább a periférián fekvő vidékgazdaságokat érintik, ahonnan a megélhetés biztosítása és a globalizáció okán megjelent új igények kielégítése érdekében a fiatalabb generációk elköltöznek a centrum települései felé. Ez a jelenség pedig beindít egy vissza már nehezen fordítható folyamatot, amely a perifériák elszegényedéséhez, a szociális kiszolgáltatottsághoz, a munkanélküliség emelkedéséhez és még számos súlyos problémához vezet.

Tehát eljutottunk oda, hogy a vidék és a vidékgazdaság sem rendelkezik saját fogalommal, mégis valamiféleképpen képet kell, hogy kapjunk a vidékről, a különböző vidékgazdaságokról. Kell, mert anélkül fogalmunk sem lehet erőforrásaikról és igényeikről. A kategorizálás ehhez nyújt egyfajta segítséget, hogy lássuk, milyen vidékgazdaság-típusaink vannak, milyen folyamatok játszódnak le bennük. Így könnyebben megtalálhatók a szükséges beavatkozási pontok is. Munkámmal nem egy pillanatképet készítettem a vizsgált területről, hanem figyelembe véve a vidék-

gazdaság folyamatos átstrukturálódását, 25 évet vizsgáltam, és aszerint állítottam fel településkategóriáimat.

ANYAG ÉS MÓDSZER

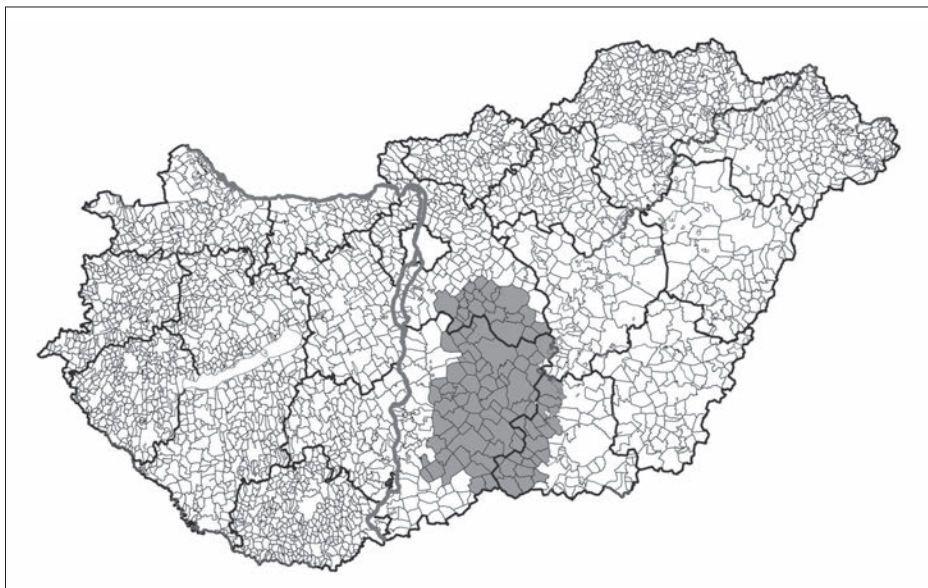
A vizsgált terület a Csatári Bálint, Glatz Ferenc és Kovács András Donát által 2004-ben lehatárolt, megközelítőleg 10 000 km²-es Homokhátság. Az általuk meghatározott téregység a Duna–Tisza közén 104 települést foglal magában (1. ábra) három megyére elosztva; Bács-Kiskun: 61 település, Csongrád-Csanád: 22 település, Pest: 21 település. Ennek értelmében ez a térség a közigazgatási középszint egyikével sem azonosítható, de Magyarország természeti tájainak rendszertani felsorolásában sem szerepel, így ez egy „sajátos tájkategória”. Felszíne alapvetően pusztaság, a globális klímaváltozásnak és az ember tájtalakító munkájának köszönhetően pedig már félsivatagi táj. „Az elsivatagosodás és az aszály elleni küzdelemről szóló ENSZ-egyezmény szerint Magyarország egész területe aszályal sújtott térségnek tekintendő. A Duna–Tisza közti Homokhátságot fenyegeti az elsivatagosodás, ezt a térséget az ENSZ élelmezésügyi világszervezete, a FAO a félsivatagos övezetbe sorolta (Térport, 2010).

„A Homokhát egyszerre természeti képződmény és ember által átalakított »kultúrtáj«, hiszen mai arculatának kialakításában ugyanis döntő szerepet játszott a történelem és az itt élő lakosság” (Glatz et al., 2004: 17). A 13. században történt tatárjárásnak köszönhetően településrendszere gyakorlatilag elpusztult, és ezt a képet, vagyis a települések egymástól való nagy távolságát a táj a mai napig őrzi. „Az erdőirtások, a mezővárosok állattartása is hozzájárult a felszín eróziójához, később pedig a folyószabályozások, erdőtelepítések, és a tanyák megjelenése, majd a kollektívizálással együtt járó mezőgazdasági művelés változása alakította a tájat” (Glatz et al., 2004: 17).

A vizsgált időszak 1990-től 2015-ig terjed, vagyis a rendszerváltástól számított

I. ábra

**A Homokhátság területe
(The area of Homokhátság)**



Forrás: Glatz et al., 2004

negyed évszázad, amelyben az adatbázisok összetétele módszertani változások miatt részben módosult. Az elemzésekhez használt mutatók többnyire az 1990-es, illetve a 2011-es népszámlálásból származnak, de több ok miatt ettől eltértem. Ilyen ok volt, hogy a legutolsó népszámlálás már majd egy évtizede volt, így ahol rendelkezésemre állt frissebb adat, azt használtam (2014., 2015. év). Az adatok forrásai a TEIR, a KSH és a MÁK (korábban Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Hivatal) volt.

Az adatgyűjtést nehezítette a mutatók módszertani változása, vagy éppen az, hogy egy adat 1990-ben még rendelkezésre állt, 2011-ben viszont már nem. Mivel van olyan település¹, amely csak később vált önállóvá, ezért 1990-re vonatkozóan nem rendelke-

zett minden adattal, így ezt a problémát is szükséges volt kezelni. Ezt úgy tettem meg, hogy az összes adatbázist végignézve megkerestem az adott mutatóból rendelkezésre álló legkorábbi szükséges adatokat. Az adatok hiányos volta is nehezítette a szekunder kutatást, amelyben majd mind egyik település érintett. Emellett az IBM SPSS Statistics 23 programban végzendő faktor-, majd klaszteranalízishez a mutatóimat az elemzési metódusok érzékenysége okán tovább kellett válogatnom, így jutva el az 1. táblázatban szereplő mutatókhoz.

Meglátásom szerint az ekképpen kiválasztott mutatók megfelelőek a településekről és a vizsgálatok során kialakuló településcsoportokról egy komplex, nagyrészt egzakt kép kialakítására.

¹ Az érintett település Mórícsgát, amely Bugac és Jászszentlászló között helyezkedik el, és csak 1993. június 1-jén vált önállóvá Jászszentlászló községből kiválva. Ezen oknál fogva a népsűrűség és az ingázás még nem szerepelt 1990-ben, így a népsűrűség esetében az 1994-es, míg az ingázás vonatkozásában a 2001-es adatot tudtam felhasználni.

I. táblázat

**A faktoranalízishez alkalmas mutatók
(Indicators suitable for the factor analysis)**

Felhasznált változók
Népsűrűség alakulása 1990 és 2015 között, %
Egyetemi, főiskolai oklevéllel rendelkezők arányának alakulása 1990 és 2011 között, %
Munkanélküliek aránya 1990 és 2015 között, %
Az I főre eső agrár- és vidékfejlesztési támogatások kumulált összege 2004 és 2015 között (AVOP, ÚMVP, VP), Ft
Az I főre eső nettó jövedelem alakulása 2004 és 2014 között, %
Általános iskola első évfolyamát el nem végzettek arányának alakulása 1990 és 2011 között, %
Ingázás mértékének alakulása 1990 és 2011 között (%)

Forrás: saját szerkesztés, 2019

Faktoranalízis

A faktorelemzés két tekintetben is megkönnyíti az elemzőmunkát; egyrészt csökkenti a változók számát, másrészt feltárja a változók közötti kapcsolatrendszer, így azok alkalmazhatósága és értelmezése is könnyebbé válik. Az analízis elvégzéseként létrejövő faktorok előnye, hogy további elemzések is végezhetők velük, amely esetekben a klaszteranalízis (Sajtos és Mitev, 2007). A változók magas számát főkomponens-elemzéssel tudtam redukálni minimális információvesztés mellett.

A faktorelemzés egyik alapfeltétele, hogy a vizsgálandó mintának (jelen esetben a településszám) legalább tízszer nagyobbnak kell lennie a változók számánál (adatok).

Az elemzés lefuttatását megelőzően szükséges a felhasznált adatok megfelelőségét több vizsgálati módszerrel is vizsgálni, melyekből kiderül, hogy a mutatókból három faktort volt képes készíteni az SPSS anélkül, hogy bármelyiket is kihagyta volna. A korrelációs mátrix szerint amennyiben a korreláció erős, akkor a változók alkalmasak a faktorelemzésre, viszont ha túl erős a kapcsolat, akkor minden változó egy faktorba kerülne, és így nem lenne megoldás. Az anti-image matrix korrelációs táblájában az átlóban szereplő MSA-értékek (*measure of sampling adequacy*) 0 és 1 közöttiek, és azt mutatják meg, hogy a külön-

böző változók egymással milyen mértékű kapcsolatban állnak; 0,5 alatt a változót ki kell zárni a vizsgálatból; a felett megfelelő az érték. A KMO-érték (Kaiser–Meyer–Olkin) az MSA-érték átlaga minden egyes változó esetében, így itt is az előző értékelési szabály az irányadó, annyi eltéréssel, hogy a megfelelőnek számító változókat öt megfelelőségi kategóriába tudjuk beosztani. A vizsgálatomban ez az érték 0,715, tehát megfelelő.

A faktoranalízis során varimax rotálással a komponensek a kialakult információtartalom egyenlőbben oszthatóknak, miközben a faktorok információtartalma és szignifikanciaszintje sem változik, miszerint a faktorok nem korrelálnak egymással. A vizsgálat során a szignifikancia 0, tehát a mutatóknak van egymásra gyakorolt befolyásoló ereje. A magyarázott variancia ebben a vizsgálatban 66,6%, vagyis az információk jelentős részét meg tudtam tartani az elemzés során. Ez az érték a társadalomtudományok területén elfogadható, mivel az alsó határ 60%.

Klaszteranalízis

A klaszterelemzés – szemben a faktorelemzéssel – nem a változók számát csökkenti azok összevonásával, hanem a településekből településcsoportokat alakít ki. Az elemzés egyik alapja, hogy az egyes

csoportokba tartozó elemek hasonlítsanak egymáshoz, míg a más csoportba tartozó elemektől eltérést mutassanak. A klaszterelemzésnek viszont számos korlátja van, amelyek miatt viszont ki kell jelteni, hogy nem csak jelen vizsgálat eredménye a legjobb megoldása a Homokhátság településeinek vidékgazdasági átstrukturálódás tekintetében elvégzett tipizálásának. Ezek a korlátok az alábbiak:

- „Nem vonhatók le következtetések a mintából az alapsokaságra, csak feltárási technikaként használható.
- Nincs egyetlen legjobb megoldás.
- Minden esetben létrehoz klasztereket.
- A megoldások a változóktól függenek.
- A kialakult csoportok függenek az egyedek adatbázisbeli sorrendjétől” (Csallner, 2015: 99).

A klaszterezést a faktorelemzés által eredményül kapott három faktorkoordináta által végeztem nem hierarchikus módszer alkalmazásával, mivel a mintavételi egységek száma magas. Emellett a hierarchikus klaszterezésnél egymásba ágyazott klaszterek jönnek létre, ami viszont a településtípusok önálló, független

vizsgálatával ellentétes. Sajtos és Mitev szerint nem adható egyértelmű válasz arra, hogy a hierarchikus vagy a nem hierarchikus módszer alkalmazása javasolt. „A nem hierarchikus módszerek alkalmazása akkor előnyös, ha a mintavételi egységek száma magas, és a kapott eredmények kevésbé függenek a kiugró adatoktól (outliners), a használt távolságmértéktől, valamint attól, hogy került-e az elemzésbe irreleváns változó” (Sajtos és Mitev, 2007: 298). Az alkalmazott *K-Means cluster* (K-közép eljárás) a hierarchikus módszertől két fontosabb tekintetben is eltér; előre meg kell határozni a klaszterek számát, illetve a klaszterközép meghatározását a programra lehet hagyni.

EREDMÉNYEK

Faktorelemzés eredménye

A faktoranalízis segítségével a hét változóból három faktor született, melyeket a 2. táblázatban soroltam fel. Ugyanezen táblázat adott lehetőséget arra, hogy a faktorok elnevezéseit is feltüntessem. Az elnevezéskor igyekeztem olyan nevet választani, amely a leginkább fémjelzi az adott faktort. A faktorok elnevezéseiket az azokat alkotó

2. táblázat

A Homokhátság településeinek faktorai
(*Factors of the settlements of Homokhátság*)

Faktor neve	Változók	Változók faktortartalma
Társadalom	Népsűrűség alakulása 1990 és 2015 között, %	,592
	Egyetemi, főiskolai oklevéllel rendelkezők arányának alakulása 1990 és 2011 között, %	,795
	Munkanélküliek aránya 1990 és 2015 között, %	,807
	Általános iskola első évfolyamát el nem végzettek arányának alakulása 1990 és 2011 között, %	,549
Abszorpciósi képesség	Az 1 főre eső agrár- és vidékfejlesztési támogatások kumulált összege 2004 és 2015 között (AVOP, ÚMVP, VP), Ft	,775
	Az 1 főre eső nettó jövedelem alakulása 2004 és 2014 között, %	,736
Ingázás	Ingázás mértékének alakulása 1990 és 2011 között, %	,966

változók miatt kapták, így lett az első faktor elnevezése „társadalom”, a másodiké „abszorpciós képesség”, a harmadiké pedig az „ingázás”.

Az „abszorpciós képességbe” két változó került; az 1 főre eső támogatások összege mellett az 1 főre eső nettó jövedelem alakulása. Ennek oka, hogy az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alap (a továbbiakban: EMVA) támogatásai társfinanszírozásúak, vagyis a támogatást igénylő ügyfeleknek (a továbbiakban: ügyfél) rendelkezniük kell bizonyos mértékű önerővel. Emellett a 2014–2020-as Vidékfejlesztési Program felhívásainál előfordult, hogy a saját erő megléte, mértéke is számított, a tartalmi értékelések folyamán pluszpontban részesültek azon támogatási kérelmek, amelyekben az ügyfél bizonyos arányú saját erővel rendelkezett.

Klaszterelemzés eredménye

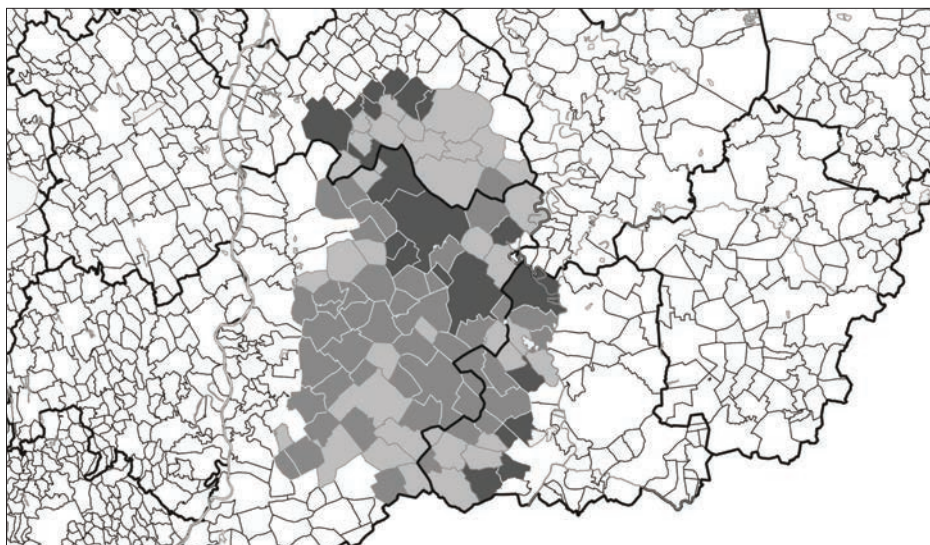
Ezen vizsgálati módszer alkalmával a települések a 2. ábrán szemléltetett módon különültek el, amely szerint a sötét-

szürke színnel jelölt települések száma 21 (1. klaszter), a világosszürkével jelöltek száma 37 (2. klaszter), a kettő közötti árnyalattal ábrázoltak száma pedig 46 db (3. klaszter). A településcsoportok változóinak átlagértékeit az 1. melléklet tartalmazza. A klaszterek átstrukturálódásának irányáról a 3. ábra ad áttekintést, amelyben a klaszterek faktorértékeinek eltérési iránya és nagysága látszik.

Az 1. klaszterbe a „szerencsés fejlődésű települések” tartoznak, amelyek esetében a legerősebb faktor a társadalom. Ez azt jelenti, hogy ezen településeknél a népsűrűség, illetve a felsőfokú oklevéllel rendelkezők számának növekedése a legmagasabb mértékű. A munkanélküliség és az ingázás viszont a legalacsonyabb mértékben növekedett a másik két klaszterbe tartozó településekkel szemben. A népsűrűség kedvező alakulását alátámasztja a vándorlás és a természetes szaporodás mutatók kedvező alakulása is, amelyeket a faktoranalízis elvégzése okán már lekérdeztem a TEIR-ből, csak ezek nem feleltek meg az elem-

2. ábra

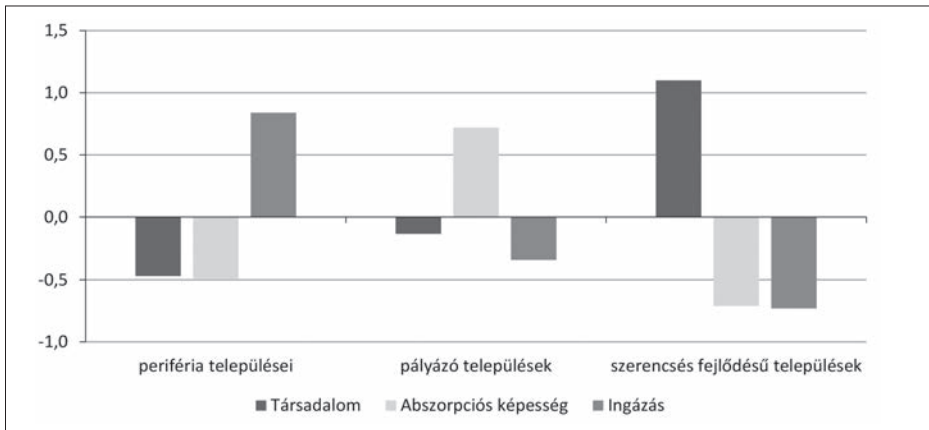
Három klaszterszámú vizsgálat szerinti településtípusítás
(Settlement typing according to three cluster category research)



Forrás: saját szerkesztés, 2019

3. ábra

A Homokhátság települései átstrukturálódásának irányai
(Directions of the restructuring of the settlements of Homokhátság)



Forrás: saját szerkesztés, 2019

zésben való részvételi kritériumoknak, így az analízisben nem szerepelhettek. Ezzel a problémával a továbbiakban leírt eredményeket alátámasztó mutatók is érintettek, amelyeket viszont a klaszteranalízis eredményének magyarázatához, alátámasztásához kiválóan tudtam alkalmazni. A munkanélküliek és az ingázók alacsonyabb mértékű növekedését alátámasztja a gazdasági szereplők – így a munkahelyek – száma is, ami jobban növekedett, mint a többi településcsoport esetében. Mindezek mellett a klaszter településeinél csökkent a legkisebb mértékben az általános iskolát el nem végzettek aránya, de a bázis 1990-es érték is a legalacsonyabb a klaszterek között. A támogatások 1 főre eső mértéke, az 1 főre eső nettó jövedelem változása, továbbá az általános iskolai végzettséggel sem rendelkezők arányának változása mutatók a legkisebb mértékben csökkentek. A településcsoportok a térképen jól kivehető gócpontokat rajzolnak ki, melyek közül a „szerencsés fejlődésű települések” legtöbbje városi rangot visel, és valamely nagyváros-hoz (Kecskemét, Budapest, Szeged) közel helyezkednek el.

A 2. klaszterbe a „periféria települései”

tartoznak, amelyeknél egyik mutató sem szerepelt kedvezően. A klaszter tekintetében az ingázás faktor a legerősebb, melyet alá is támaszt a mutató kiemelkedően magas értéke. A klaszter a többi mutató tekintetében sem látat kedvező értékeket. A klaszter értékeit áttekintve azt a következtetést vontam le, hogy a lakosok a települések elmaradottsága és saját, nehéz helyzetük miatt ingáznak más településekre dolgozni vagy éppen tanulni. Így az ebbe a klaszterbe tartozó települések lakosai ugyan mobilisak, de lakóhelyükről vagy nem képesek vagy nem szívesen költöznének el. Akármi is okozza a vélhetően nem kívánt ingázást, mindenképpen szükséges a háttérét jobban megvizsgálni és a problémát kezelni.

A klaszter nevét a vizsgálatba bevont kedvezőtlen képet festő mutatók mellett a települések térképen való elhelyezkedése is adta. Ez utóbbi szerint ugyanis ezek a települések két nagyobb csoportban helyezkednek el, melyek közül az egyik csoportosulás Bács-Kiskun déli és Csongrád-Csanád megye keleti része, a másik pedig Pest megye déli települései.

A 3. a „pályázó települések” klaszter,

melynél az abszorpciós képesség faktor két mutatójának átlaga a legerősebb. Vagyis az uniós agrár- és vidékfejlesztési támogatások 2004 és 2015 közötti 1 főre eső összege, valamint az 1 főre eső nettó jövedelem változásának értéke a legmagasabb. A klaszter településeinek sikerült a leginkább csökkenteni, 1,1%-kal az iskolázatlanok arányát 1990 és 2011 között. Az egy főre eső nettó jövedelem tekintetében meglátásom szerint a támogatások tölthetnek be részben alátámasztó, magyarázó szerepet, mivel a pályázatokon való elindulás, illetve azok megvalósításához elengedhetetlen egy bizonyos mértékű önerő és/vagy saját erő megléte. Ezen kívül a mezőgazdasági kistermelők száma ezen klaszter településeinél a legmagasabb, és csökkenésük a legkisebb mértékű volt 1992 és 2015 között.

KONKLÚZIÓK

A Homokhátság településeinek klaszterekbe rendezése több konklúziót is hozott magával, melyek az alábbiak:

- A kapott klaszterek a térképen jól kiemelhetők, körülhatárolhatók.
- A „szerencsés fejlődésű települések” klaszterben dominánsan városi rangú, illetve városok körüli települések foglalnak helyet.
- A „periféria települései” klaszterbe tartozó városok népsűrűsége csökkent a leginkább az összes klaszterrel és a periféria községeivel szemben. Ennek oka – meglepő módon – nem az elvándorlásban keresendő, hanem a természetes fogyásban.

- A vizsgált 104 település közül a vizsgált 25 évben 10-ben csökkent az ingázás mértéke. Ezen települések közül 7 a „szerencsés fejlődésű települések” klaszterbe tartozik. Azon 10 településnél viszont, ahol a legnagyobb mértékben nőtt az ingázás, 8 a „periféria települései” közé tartozik. Ez a jelenség alátámasztja, hogy a települések fejlettsége érezhetően befolyásolja az elvándorlási hajlandóságot.

- A „pályázó települések” vonatkozásában nem következik automatikusan, hogy ezek mezőgazdasági jellegűek, hiszen mind a mezőgazdasági foglalkoztatottak, mind a kistermelők száma jelentősen csökkent. E tekintetben további vizsgálat tárgyát képezheti, hogy az agráriumot és a vidéket támogató uniós források tekintetében erős támogatásabszorpciós képességgel rendelkező településcsoportnál miért csökken az abból megélők száma. A foglalkoztatottak aránya ezen klaszter tekintetében csökkent a leginkább, 11,4%-kal.

Sajtos László és Mitev Ariel szerint mivel a faktoranalízis többváltozós eljárás, ugyanarra a kérdésre több válasz, megoldás is létezhet, emiatt a szubjektív döntések a vizsgálatok lefolytatásakor felértékelődnek. Ezen oknál fogva jelen eredmények nem tekinthetők mindent kizáróan egyetlennek, viszont meglátásom szerint mégis megfelelőek arra, hogy a településeket, a településcsoportokat és egyes összefüggéseket jobban megismerhessünk.

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

- Cloke, P. J. & Park, C. C. (1985). *Rural Resource Management*. St. Martin Press Inc.
- Csallner, A. E. (2015). *Bevezetés az SPSS statisztikai programcsomag használatába*. Szegedi Tudományegyetem, Juhász Gyula Pedagógusképző Kar. <http://eta.bibl.u-szeged.hu/1264/4/csallner-spss-javitott.pdf>
- Csatári, B. (1999). *A magyar vidék térségi tagolódása. I. Vidéki térségek és vidéki települések. Típusalkotás*. MTA RKK Alföldi Tudományos Intézete.
- Fehér, A. (2005). *A vidékgazdaság és a mezőgazdaság*. Agroinform Kiadó.
- Glatz, F., Csatári, B. és Kovács, A. D. (2004). *Homokhátság 2004: szembesítés, lehetőségek, teendők*. MTA RKK Alföldi Tudományos Intézete.

- Káposzta, J. (2015). A vidékgazdaság fejlesztési kérdései a XXI. században. In Bíró, Z., Gyetvai, Á. és Magyar, F. (szerk.), *Kreatív fiatalok - innovatív vidék: Sikeres helyi fejlesztési gyakorlatok a Székelyföldön* (pp. 13–22.). Státus Kiadó (Új utakon a tehetség gondozás VI.).
- Kis, K. (2013). Vidékgazdaság, erőforrások, infrastruktúra rendszerszemléletben. In Veres, L. (szerk.), *Regionális földrajzi tanulmányok: Abonyiné Dr. Palotás Jolán 70. születésnapja tiszteletére* (pp. 109–120.). (Közép-Európai Monográfiák 7.) Egyesület Közép-Európa Kutatására.
- Lengyel, I. és Rechnitzer, J. (2004). *Regionális gazdaságtan*. Dialóg Campus Kiadó.
- Sajtos, L. és Mitev, A. (2007). *SPSS kutatási és adatelemzési kézikönyv*. Alinea Kiadó.
- Térport (2010. június 17.). *Ma van az elsivatagosodás és kiszáradás elleni küzdelem világnapja*. <http://www.terport.hu/hirek/ma-van-az-elsivatagosodas-es-kiszaradas-elleni-kuzdelem-vilagnapja>

MELLÉKLETEK

I. melléklet Háromklaszteres modellben részt vevő településcsoportok mutatóinak átlagai

	Periféria települései	Pályázó települések	Szerencsés fejlődésű
Népsűrűség alakulása 90-15, %	-5,2	-11,09	19,49
Egyetem, főiskola stb. oklevéllel, %	3,097	3,34	5,85
Munkanélküliek alakulása 90-15, %	3,31	2,53	1,76
Támogatások 1 főre 2015-ben (AVOP, 2007-2015), Ft	96 627 948	207 826 076	51 241 252
Ingázás, %	16,81	8,16	3,66
Nettó jövedelem változása, %	187,62	209,49	181,27
8 általánost sem végzettek, %	-0,68	-1,08	-0,39

Jelmagyarázat: világoszürke: a legkedvezőbb érték; sötétszürke: a legrosszabb érték; fehér: a két kategória közötti érték.

Summary

THE STANDARDIZATION OF THE HOMOKHÁTSÁG SETTLEMENTS AFTER THE REGIME CHANGE

By: Szombathelyi, Sándor

Keywords: Homokhátság, typing, rural economy

JEL: R51

Bálint Csatári and his colleagues repeatedly examined the problems and breakthroughs of the settlements of the Homokhátság between the Danube and Tisza. The rural area, which cannot be classified in the classical sense, is in great trouble, because besides the threat of desertification, it must also withstand the effects of modern globalization and preserve its uniqueness and beauty. This, however, requires surveys and studies that provide decision makers with the appropriate support and basis for the development of an action program, backed by a financial background, specific to the Homokhátság and being able to deliver sustainable rural development based on the resources of rural economies. The problem of categorizing settlements and the method of it is a long-standing known problem, which is answered by factor and cluster analysis in the SPSS program. This article offers a solution to this problem. The Categorization helps, that the development programs of rural economy can lean on the local aptitude, can be comparable, and their results can be evaluated.